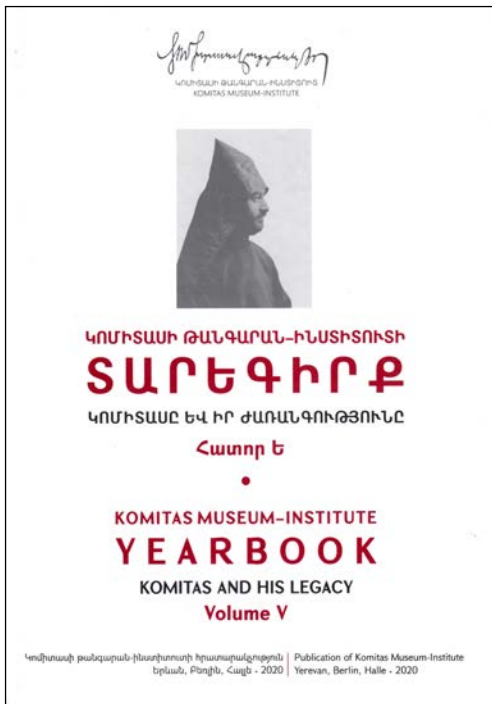

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի տարեգիրք, «Կոմիտասը և իր ժառանգությունը», հ. Ե, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի հրատ., Երևան, Բեռլին, Հալլե, 2020, պատասխանատու խմբ.՝ Տաթևիկ Շախկույան, 320 էջ:

Komitas museum-institute Yearbook, "Komitas and his legacy", volume V, Publication of Komitas Museum-Institute, Yerevan, Berlin, Halle 2020, articles edited by Tatevik Shakhkulyan, 320 p.

2019 թ. լրացավ հայ մեծանուն կոմպոզիտոր, երաժշտագետ, բանահավաք, խմբավար և երգիչ, հայ ազգային կոմպոզիտորական դպրոցի հիմնադիր Կոմիտաս Վարդապետի (1869-1935) 150-ամյակը: Այս առիթով Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտը Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետությունում Հայաստանի Հանրապետության դեսպանության, ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության, Բեռլինի Հումբոլդտի համալսարանի, Բեռլինի պետական գրադարանի և Հալլե-Վիտենբերգի Մարտին Լյութերի համալսարանի հետ համատեղ հոկտեմբերի 8-10-ը Գերմանիայում՝ Բեռլինի Հումբոլդտի և Հալլեի

Մարտին-Լյութեր համալսարաններում, կազմակերպեց «Կոմիտասը և իր ժառանգությունը» միջազգային գիտաժողովը: Վերջինիս մասնակցեցին 26 գիտնականներ վեց երկրներից (Հայաստան, Գերմանիա, Ֆրանսիա, Իտալիա, Ռուսաստան, Ուկրաինա), որոնց ներկայացրած թեմաների առանցքում ներառված էին ինչպես Կոմիտասի կյանքն ու ստեղծագործական ուղին, այնպես էլ վերջինիս ուսումնասիրության և գործունեության մաս կազմող մասնագիտական ոլորտներ (ժողովրդական և միջնադարյան երաժշտություն, կոմպոզիտորական արվեստ), Կոմիտաս-Գերմանիա փոխառնչություններ: Զեկուցումների մեծ մասն ամփոփվեց Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի (ԿԹԻ) տարեգրքի՝ գիտաժողովի խորագիրը կրող հինգերորդ հատորում, որը հրա-

տարակվեց 2020 թ.: Ժողովածուի շնորհադեսը կայացավ 2021 թ. փետրվարի 19-ին, ԿԹԻ-ում:

«Կոմիտասը և իր ժառանգությունը» Ե տարեգիրքը հրատարակվել է Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի, Բեռլինի Հումբոլդտի համալսարանի և ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի հետ համատեղ, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի և ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհուրդների որոշմամբ: Ինչպես տարեգրքի նախորդ չորս հատորների, այնպես էլ սույնի պատասխանատու խմբագիրը արվեստագիտության թեկնածու, ԿԹԻ գիտական բաժնի ղեկավար **Տաթևիկ Շախկույանն է** [ԿԹԻ, ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա (ԵՊԿ)]: Խմբագրական խորհրդի կազմում են արվեստագիտության թեկնածու **Գայանե Ամիրադյանը** (ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, ԿԹԻ), արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր **Աննա Ասատրյանը** (ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ), արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ **Աննա Արևշատյանը** (ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, ԿԹԻ, ԵՊԿ), դոկտոր, պրոֆեսոր **Արմենուհի Դրոստ-Աբգարյանը** (Գերմանիա, Հալլե-Վիտենբերգի Մարտին Լյութեր համալսարան), արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ **Լիլիթ Երնջակյանը** (ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, ԵՊԿ), արվեստագիտության թեկնածու **Նիկոլայ Կոստանդյանը** (ԿԹԻ), **Նանե Միսակյանը** (ԿԹԻ), արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ **Մհեր Նավոյանը** (ԿԹԻ, ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, ԵՊԿ) և **Ջոզեֆ Պոհիկյանը** (ԱՄՆ, Նյու Յորքի համալսարան): Հատորը բաղկացած է 320 էջից: Գրքի ձևավորողը Գոհար Գրիգորյանն է: Հրատարակվել է «Հայկարյի» ՍՊԸ տպարանում:

Ժողովածուն բաղկացած է «Կոմիտաս. դերն ու նշանակությունը հայ մշակույթի պատմության մեջ (նախաբանի փոխարեն)» խորագրով հայերեն-անգլերեն առաջաբանից (հեղինակ՝ Մհեր Նավոյան) և չորս գլուխներից:

Հատորում ընդգրկված են 17 հեղինակների 15 հոդվածներ (երկու հոդված գրված է երկու մասնագետների համահեղինակությամբ), որոնցից երեքը հայերեն են, վեցը՝ անգլերեն և վեցը՝ գերմաներեն: Բոլոր հոդվածներն ունեն հայերեն և անգլերեն ամփոփումներ:

Հեղինակներից տասը ներկայացնում են Հայաստանի, յոթը՝ եվրոպական երկրների (Գերմանիա, Ռուսաստան, Ուկրաինա) առաջատար գիտական հաստատություններ: Հոդվածագիրները ոչ միայն երաժշտագետներ են, այլ նաև այլ ոլորտներում գործող մասնագետներ: Հոդվածներն ունեն ինչպես պատմական, այնպես էլ տեսական-վերլուծական ուղղվածություն:

Առաջին՝ «Կոմիտասը և իր ստեղծագործությունը» խորագրով գլխում ընդգրկված է 4 հոդված:

Պրոֆեսոր **Մհեր Նավոյանը** իր «The Conception of ‘National’ in Komitas’s perception» («Ազգայինի կոմիտասյան հայեցակարգը») հոդվածում անդրադառնում է Կոմիտասի ժառանգության մեջ ազգայինի գաղափարին, որը պայմանավորում է վերջինիս՝ որպես հայ ազգային կոմպոզիտորական դպրոցի հիմնադրի տեղն ու դերը հայ երաժշտության պատմության մեջ: Այս համատեքստում հեղինակը Կոմիտասի ժառանգության մեջ առանձնացնում է ազգայինի՝ որպես ստեղծագործական և աշխարհայեցողական ելակետի հիմնավորման երկու առանցք՝ հայ և եվրոպական մշակութային միջավայրերը, որոնցից ամեն մեկն իր ուրույն ազդեցությունն է ունեցել Կոմիտասի կյանքի և գործունեության մեջ:

Փիլիսոփայության դոկտոր **Էլկե Հարումանի** (Գերմանիա, Մյունխենի Լյուդվիգ Մաքսիմիլիան համալսարան, Համբուրգի համալսարան) «Komitas und das Armenische Leben im Osmanischen Reich» («Կոմիտասը և հայերի կյանքը Օսմանյան կայսրության մեջ») հոդվածում Կոմիտասի կյանքն ու նրա թողած ստեղծագործական ժառանգությունը քննարկվում են ավանդականն ու ժամանակակիցը համադրող պատմափուլի համատեքստում (XVIII դարավերջից մինչև XX դարի սկիզբ): Լուսաբանվում է Կոմիտասի ընկալումը հայերի և այլազգիների կողմից, մեկնաբանվում են նրա ժառանգության տարբեր ոլորտները:

Ուշագրավ է պատմական գիտությունների թեկնածու **Արսեն Բորոխյանի** (<< ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ) «Կոմիտասի ստեղծագործության ենթաշերտային խորհրդաբանությունը և դրա թվագրության խնդիրը» հոդվածը, որում խոսվում է Կոմիտասի գրառած և ուսումնասիրած ժողովրդական երգերի տեքստերում առկա, հնագույն ծագում ունեցող խորհրդանիշների համակարգի մասին: Աստվածային, մարդկային, համայնական, բնության տարրերի և երևույթների, լանդշաֆտի, բուսական և կենդանական աշխարհի, մարդու ստեղծած առարկայական ոլորտներին պատկանող հայկական խորհրդանիշները հեղինակը «պեղում է» կոմիտասյան երգերից՝ փորձելով տեղավորել դրանց սկզբնավորումը պատմական որոշակի ժամանակաշրջանի մեջ, ինչպես նաև ցույց տալ համապատասխան երգային տեքստերի փոխակերպումները ժամանակի ընթացքում՝ պատմահնագիտական գործիքակազմի միջոցով:

Տարբեր երկրների գիտնականների մասնագիտական փոխառնչությունների առումով հատկանշական է դոկտոր **Թեքլա Քլուբիգի** (Գերմանիա, Սաքսոնական պետական արխիվ, Լայպցիգի պետական արխիվ) և արվեստագիտության թեկնածու **Լիլիթ Հարությունյանի** (Հայաստան, ԿԹԻ) համահեղինակությամբ գրված «Das Verlagsarchiv von Breitkopf und Härtel:

Dokumente für die Komitas-Forschung» («Breitkopf und Härtel հրատարակչության արխիվ. փաստաթղթեր Կոմիտաս ուսումնասիրելու համար») հոդվածը: Հեղինակները հոդվածին նախորդող համատեղ աշխատանքը կատարել են Լայպցիգի պետական արխիվում, Սաքսոնական արխիվների պարունակած՝ Breitkopf and Härtel հրատարակչության ծավալուն արխիվային նյութերի ուսումնասիրության հիման վրա, որտեղ հայտնաբերվել են Միջազգային երաժշտական ընկերության փաստաթղթերը (վերջինիս ղեկավարումը, որի անդամներից էր նաև Կոմիտասը, ստանձնել էր այս հրատարակչությունը) և որոշ նամակներ Կոմիտասի վերաբերյալ:

Տարեգրքի՝ «Կոմիտաս և Գերմանիա» խորագիրը կրող երկրորդ գլխում ընդգրկված չորս հոդվածներից մեկը դարձյալ համահեղինակությամբ է գրված: Պրոֆեսոր **Արմենուհի Դորստ-Աբգարյանի** (Գերմանիա, Հալլե-Վիտենբերգի Մարտին-Լյութեր համալսարան) և դոկտոր **Ռեգինա Ռանդոֆերի** (Գերմանիա, Հանովերի երաժշտության, դրամայի և հաղորդակցության համալսարան) «Komitas als Symbolfigur für die Deutsch-Armenischen Beziehungen» («Կոմիտասը՝ որպես առանցքային կերպար հայ-գերմանական հարաբերություններում») հոդվածում հեղինակները Կոմիտասին դիտարկում են որպես Հայոց ցեղասպանությանը նախորդող տասնամյակների հայ-գերմանական հարաբերությունների վառ խորհրդանիշ, ընդգծում բեռլինյան տարիների թողած ազդեցությունը ոչ միայն Կոմիտասի արվեստում, այլև նրա միջոցով՝ նաև հայ ազգային դասական երաժշտության մեջ:

Պրոֆեսոր **Թոմաս Բուխտլի** (Գերմանիա, Գերմանիայի կոմպոզիտորների միություն) «Komitas - der Europäer: Spuren europäischen Musikdenkens und Komponierens in ausgewählten Werken von Komitas» («Կոմիտասը՝ եվրոպացի. եվրոպական երաժշտական մտածողության և կոմպոզիցիոն արվեստի հետքերը Կոմիտասի որոշ երկերում») հոդվածում հեղինակն անդրադառնում է Կոմիտասի կողմից ստեղծված հայ ավանդական երաժշտության և եվրոպական երաժշտարվեստի առանձնահատկությունների համադրությանը՝ ընդգծելով, որ Կոմիտասի ստեղծագործությունը արժեք է ներկայացնում ոչ միայն հայ երաժշտության համատեքստում, այլև կարող է համարվել նվաճում՝ եվրոպական մշակույթի բազմազանության տեսանկյունից:

Տաթևիկ Շախկույանը «Komitas's Berlin Period of Creation» («Կոմիտասի բեռլինյան շրջանի ստեղծագործությունը») հոդվածում քննում է Կոմիտասի՝ Բեռլինում ուսանելու տարիներին (1896-1899) ստեղծված գործերը, որոնց թվում են գերմանացի անվանի բանաստեղծների տեքստերով գրված երգերն ու խմբերգերը, դաշնամուրային, կամերային գործեր, Կոմիտասից

պահպանված միակ նվագախմբային գործը և «Պատարագ»-ի՝ գերմաներեն թարգմանված տարբերակը:

Հելմուտ Պաուլ Զանդեքի (Գերմանիա, Ենայի Ֆրիդրիխ Շիլլեր համալսարան, Հալլե-Վիտենբերգի Մարտին Լյութեր համալսարան) «Oskar Fleischer und Komitas» («Օսկար Ֆլայշերը և Կոմիտասը») հոդվածում լուսաբանվում է Կոմիտասի և Բեռլինի Ֆրիդրիխ Վիլհելմ (ներկայումս՝ Հումբոլդտի) համալսարանում նրան դասավանդած ականավոր երաժշտագետ, միջնադարյան երաժշտության, մասնավորապես՝ բյուզանդական նոտագրության խոշոր գիտակ Օսկար Ֆլայշերի մասնագիտական հետաքրքրությունների ընդհանրությունը: Կոմիտասը, որ Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում արդեն իսկ գիտելիքներ էր ստացել հայկական միջնադարյան խազագրության մասին, Ֆլայշերի ղեկավարությամբ, հույս ուներ գտնել խազերի վերծանման բանալին: Այս խնդրի վրա Կոմիտասը աշխատեց նաև ուսմանը հաջորդող տարիներին:

«Կոմիտաս և միջնադարյան երաժշտություն» խորագիրը կրող երրորդ գլխում գետեղված է երեք հոդված:

Գայանե Ամիրադյանի «Über das Prinzip von Komitas' Methode der Analyse der Modi (basierend auf dem Beispiel der Etschmiadsiner und Neu-Dschulfaer Gesänge der armenischen geistlichen Musik)» [(«Ձայնեղանակի վերլուծության Կոմիտասի մեթոդի մեկ դրույթի մասին (Հայ հոգևոր երգարվեստի Էջմիածնական և Նոր Զուղայի երգվածքների օրինակով)»)] և **Նանե Միսակյանի** «Հայոց ԲՁ եղանակը և Dies irae միջնադարյան սեկվենցիան» հոդվածները տեսական-վերլուծական բնույթ ունեն: Գ. Ամիրադյանը անդրադառնում է հայ հոգևոր երաժշտության Ութնայն համակարգի վերլուծության կոմիտասյան մեթոդաբանության դրույթներից մեկին՝ ինտերվալային թոփշներին՝ դրանց դրսևորումները համեմատելով Էջմիածնի և Նոր Զուղայի երգվածքների շարականներում: Հեղինակի կարծիքով, ինտերվալային թոփշների դիտարկումը մեծապես նպաստում է ձայնեղանակի՝ առավել որոշարկված և լիարժեք տեսական բնութագրմանը: Ն. Միսակյանը, համակողմանի քննության առնելով հայ հոգևոր երգարվեստի Արմաշական ավանդույթի (Պոլսական երգվածքի առանձին ենթաճյուղի) ԲՁ ձայնեղանակի շարականները, ուշագրավ ինտոնացիոն աղբյուրներ է բացահայտում վերջիններիս և Dies Irae միջնադարյան սեկվենցիայի միջև:

Պրոֆեսոր **Աննա Արևշատյանի** «The art and the Books of *Manrusum* in the Light of Komitas's studies» («Մանրուսման գրքերը և արվեստը Կոմիտասի ուսումնասիրությունների լույսի ներքո») հոդվածը նվիրված է XI դ. վերջից ի հայտ եկող երգչական ժողովածուի նոր տեսակին՝ Մանրուսման գրքերին,

որոնք ամփոփում էին հայ հոգևոր երգարվեստի առավել բարդ մեղեդիական նկարագիր ունեցող՝ զարդուրդուն երգաոճի նմուշները և դրանց վերաբերող տեսական ուսմունքը: Հեղինակը հանգամանորեն քննության է ենթարկում կոմիտասյան տեսական դիտարկումները Մանրուսման արվեստի և Մանրուսման գրքերի վերաբերյալ:

Տարեգրքի եզրափակիչ՝ «Կոմիտաս և ժողովրդական երաժշտություն» խորագրով ներառված է չորս հոդված:

Արվեստագիտության թեկնածու, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, պրոֆեսոր **Ալինա Փահլևանյանը** (ԵՊԿ) «Komitas and the problems of Armenian music folkloristics» («Կոմիտասը և հայ երաժշտական ֆոլկլորագիտության հիմնախնդիրները») հոդվածում քննության է ենթարկում Կոմիտասի առաջադրած մի շարք ֆոլկլորագիտական խնդիրներ, որոնք վերաբերում են, մասնավորապես, հայ ավանդական երաժշտության բանավոր էությանը, երաժշտության մեջ նոտագրության դերին, տարբեր տարածաշրջաններին հատուկ երաժշտական բարբառների բացահայտմանը, բանահավաքչության մեջ երգի ստացիոնար գրառման մոտեցմանն ու այլ հարցերին: Հեղինակը փաստում է, որ Կոմիտասը գերազանցել է իր ժամանակը, ինչպես նաև նոր ուղիներ առաջադրել ֆոլկլորագիտության հետագա զարգացման համար:

Պրոֆեսոր **Լիլիթ Երնջակյանը** «Multilingualism and Identity in the Armenian Bard Tradition in Light of Komitas's Perceptions» («Բազմալեզվությունը և ինքնությունը հայ աշուղական ավանդույթում Կոմիտասի դրույթների լույսի ներքո») հոդվածում լուսաբանում է հայ աշուղների բազմալեզու ստեղծագործությունները ժամանակակից էթնոերաժշտագիտության մեջ կիրառվող ինքնության դրույթի բազմակողմանի մեկնությունների տեսանկյունից:

Արվեստագիտության թեկնածու **Նունե Աթանասյանը** (ԵՊԿ) «Հայ երաժշտական ֆոլկլորագիտության ձևավորման ակունքները. Կոմիտաս Վարդապետ, Սահակ Ամատունի, Արշակ Բրուտյան» հոդվածում անդրադառնում է ֆոլկլորագիտության ոլորտում ժողովրդական երգերի հավաքման, ուսումնասիրման և մշակման աշխատանքներին՝ որպես առանցք նկատի ունենալով Կոմիտասի, ինչպես նաև նրա ավագ ժամանակակիցների՝ Ս. Ամատունու և Ա. Բրուտյանի ծավալած գործունեությունը:

Ազգային-մշակութային-աշխարհագրական առումով, այս գլխի մյուս՝ հայալեզու և հայ ժողովրդական երաժշտությանն առջնվող հոդվածներից կտրուկ տարբերվում է ժողովածուի վերջին հոդվածը: Արվեստագիտության թեկնածու **Տատյանա Կապլունի** (Ուկրաինա, Օդեսայի Նեժդանովայի անվան երաժշտական ակադեմիա) «The Archetype of the Maiden Warrior in Eastern

Slavic and German musical Traditions» («Կույս-ռազմիկների արքետիպը արևելասլավոնական և գերմանական երաժշտական ավանդույթներում») հոդվածում դիտարկվում են կանացի նախասկզբի հնագույն դիցաբանական մարմնավորումը հանդիսացող Մեծ աստվածուհու կերպարի դրսևորումները արևելասլավոնական (Մակոշ, Լադա, Լեյլա, Մարա աստվածուհիներ, *պայլանիցա* կոչվող դիցուհիներ, հերոսուհի-ռազմիկներ...) և գերմանական (Բրյունհիլդե) ավանդույթներում: Հեղինակն անդրադառնում է նաև այդ կերպարների արտացոլմանը XIX դ. երկրորդ կեսի և XX դ. առաջին քառորդի կոմպոզիտորական արվեստում:

Գրքում տեղ գտած հոդվածները ուղեկցվում են լուսանկարների, տարբնույթ փաստաթղթերի պատճենների և նոտային օրինակների նմուշներով: Ժողովածուն հասցեագրված է երաժշտագետներին, արվեստաբաններին, մշակութաբաններին, ֆոլկլորագետներին, միջնադարագետներին և առհասարակ հայ երաժշտությամբ հետաքրքրվող անձանց:

Որպես ամփոփում՝ նշենք, որ Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտը տարեգրքի այս և մյուս հատորներով խթանում է կոմիտասագիտության և Կոմիտասի ուսումնասիրության առանցքում գտնվող ոլորտների (ֆոլկլորագիտություն, միջնադարագիտություն, կոմպոզիտորական արվեստ) ուսումնասիրությունը: Իսկ տարեգրքի միջազգային լինելը նպաստում է գիտական մտքի, ինչպես նաև Կոմիտասի, նրա թողած ժառանգության և, առհասարակ, հայ երաժշտության հանրահռչակմանը նաև Հայաստանից դուրս՝ հնարավորություն տալով արտերկրի մասնագետներին ևս հաղորդակից լինելու կոմիտասյան և լայն իմաստով՝ հայ երաժշտության հետ:

ԱՍՏԴԻԿ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ